

Paweł Pluciński

PONOWNE ODKRYCIE STORCZYKA TRÓJZĘBNEGO *ORCHIS TRIDENTATA* SCOP. W POLSCE

Rediscovery of the Tree-toothed Orchid *Orchis tridentata* in Poland

ABSTRAKT: Praca przedstawia nowe stanowisko storczyka trójzębego *Orchis tridentata* Scop. syn. *Neotia tridentata* (Scop.) R. M. Bateman, Pridgeon et M. W. Chase, rzadkiego gatunku storczyka uznanego za wymarły w Polsce od ponad 60 lat. Nowe stanowisko liczące 56 osobników w obrębie dwóch skupień zostało znalezione w maju 2012 niedaleko Chojny, w południowo-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego.

SŁOWA KLUCZOWE: *Orchis tridentata*, nowe stanowisko, województwo zachodniopomorskie

ABSTRACT: The paper describes a new locality of *Orchis tridentata* Scop. syn. *Neotia tridentata* (Scop.) R. M. Bateman, Pridgeon et M. W. Chase, a rare species of orchid recognized as extinct in Poland for about 60 years. A new site consisting of 56 individuals forming two aggregations was found in May 2012 near Chojna, in the south west part of Zachodniopomorskie Region.

KEY WORDS: *Orchis tridentata*, new site, Zachodniopomorskie Region

Storczyk trójzębny *Orchis tridentata* syn. *Neotia tridentata* (Scop.) R. M. Bateman, Pridgeon et M. W. Chase, to gatunek jednoznacznie uznany w „Polskiej czerwonej księdze roślin” za wymarły (Biernacki i Szelaąg 2001). W „Czerwonej liście roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce” także uznano, że gatunek wyginął (Zarzycki 1992). Storczyk trójzębny znajduje się w Czerwonych księgach roślin i Czerwonych listach roślin krajów sąsiadujących z Polską: Niemiec, Czech, Słowacji i Ukrainy, a we florze pozostałych państw sąsiadujących nie występuje. Gatunek umieszczony jest na europejskiej „Czerwonej liście” roślin.

W Polsce *Orchis tridentata* stwierdzany był jedynie na 6 stanowiskach, ostatnio ok.

60 lat temu. Jedne z ostatnich stanowisk *Orchis tridentata* w obecnych granicach Polski to Krajnik Dolny, miejscowość oddalona zaledwie o 5 km od nowo odkrytego, opisywanego w niniejszej notatce stanowiska.

Orchis tridentata należy do elementu subśródziemnomorskiego. Występuje w Europie południowej, Azji Mniejszej oraz Kaukazie. Izolowane grupy stanowisk zachowały się w Niemczech (Biernacki i Szelaąg 2001).

Na nowo odkrytą populację *Orchis tridentata* składają się dwa skupienia w okolicy miejscowości Chojna w województwie zachodniopomorskim (kwadrat ATPOL – AC 31). Na 56 stwierdzonych osobników 52 zasiedlały skupienie południowe, a zaledwie 4 odległe o 0,5 km skupienie północne.

Fot. 1. Osobnik *Orchis tridentata* w obrębie niskiej, dobrze zachowanej murawy kwietnej
Fot. 1. A specimen of *Orchis tridentata* in the area of low, well preserved floral grassland

Stanowisko południowe to murawa na zboczu pagórka o wystawie zachodniej, częściowo zalesiona w ubiegłych dziesięcioleciach. Skupienie północne to niewielka, wyspowa murawa na zboczu o wystawie północno zachodniej oraz północno-wschodniej, na pagórku w otoczeniu pól uprawnych. W obrębie stromych (kąt nachylenia ok. 40°) silnie suchych przez większą część roku skarp, próby zalesienia nie powiodły się, a na powstałych w ten sposób powierzchniach otwartych zachowały się płaty muraw kserotermicznych.

Osobniki storczyka trójzębnego mierzyły od 12 do 35 cm. Zauważalna jest korelacja wysokości osobników i wysokości runi. W bardzo wysokiej (średnio 50 cm) runi skupienia północnego osobniki osiągały 35 cm wysokości, a ich pędy były węższe. W obrębie skupienia południowego, z bardzo niską (średnio 20 cm) murawą osobniki nie przekraczały 20 cm wysokości, a ich pędy były tęższe. Najniższe osobniki 12-15 cm stwierdzono na skraju płata murawy ostnicowej *Potentillo-Stipetum capillatae*. Były one wyraźnie mniejsze i węższe, co sugere-

Fot. 2. Pojedynczy osobnik znaleziony w obrębie suchych muraw ostnicowych jest wyraźnie mniejszy i ma zredukowaną liczbę kwiatów w kwiatostanie
Fot. 2. A single specimen found in dry alfa-grass sward is distinctly smaller and features a lower number of flowers in its inflorescence

Fot. 3. Ciemniej wybarwiony osobnik *Orchis tridentata* ze skupienia północnego

Fot. 3. Dark-tinted specimen of *Orchis tridentata* in the northern assemblage

ruje przypadkowe zasiedlenie tego siedliska. W obrębie obu stanowisk osobniki tworzyły luźne skupienia. Kwiaty wykazywały sporą różnorodność w budowie i ubarwieniu. Stwierdzano zarówno osobniki ciemnoróżowe, jak i bardzo jasne, prawie białe, zawsze z charakterystycznymi czerwono-fioletowymi plamkami na warżce. U części osobników wzór na bocznych zewnętrznych i wewnętrznych listkach okwiatu wynikający z ciemnego ubarwienia nerwów jest nieznacznie widoczny, u innych bardzo wyrazisty i decydujący o charakterystycznej urodzie tego storczyka. Indywidualny rys kwiatostanu uzupełniają ciemnoróżowo ubarwione pyłkowiny. Także kwiatostany poszczególnych osobników różniły się istotnie wielkością i liczbą kwiatów. Na siedliskach suboptymalnych było to często zaledwie kilkanaście kwiatów w kwiatostanie.

Pod koniec maja i w czerwcu zapyłone kwiaty zawiązywały owoce oraz nasiona.

W przypadku osobników z południowego skupienia, o zachodniej ekspozycji zbocza, wielodniowa susza połączona z wysokimi temperaturami w drugiej połowie maja spowodowała zamarcie kwiatów w górnej części kwiatostanu. Na usychających pędach storczyków na tej murawie owocowały wyłącznie kwiaty z nasadowej części kwiatostanu.

Siedlisko gatunku stanowią płyty muraw kwiatnych *Adonido-Brachypodietum pin-nati*, które rozwinęły się na glebach piaszczystych o odczynie wyraźnie zasadowym. Pojedyncze, wyjątkowo niskie egzemplarze znaleziono także w obrębie blisko sąsiadujących muraw ostnicowych *Potentillo arena-riae-Stipetum*.

Podstawowym zagrożeniem dla zachowania we właściwym stanie ochrony populacji storczyka trójzębnego jest niewielka liczba

Fot. 4. Jasno wybarwiony osobnik z szeroką warżką

Fot. 4. Light-tinted specimen with a broad labellum

Fot. 5. Jasno wybarwiony osobnik ze skupienia południowego
Fot. 5. Light-tinted specimen with a broad labellum

osobników na stanowisku (na jednej z muraw są to zaledwie 4 osobniki) oraz izolacja geograficzna populacji. Tak mała populacja stosunkowo izolowana od reszty populacji środkowoeuropejskiej (stanowiska w Niemczech) zagrożona jest ubożeniem puli genowej, a co za tym idzie stopniową degeneracją i zanikiem. Niebezpiecznym dla obu skupień zjawiskiem jest zwalczanie chwastów za pomocą silnych dawek herbicydów na sąsiadujących polach, co może mieć wpływ na sąsiadujące z polami murawy. Zagrożenie ze strony zalesień należy uznać za historyczne, choć jego wpływ widoczny jest do dziś w postaci ograniczenia powierzchni muraw i ich degeneracji. Pod okapem sosen murawa występuje w postaci znacznie uproszczonej, składającej się z prawie monolitycznej i bardzo zwartej agregacji kłosownicy pierzastej *Brachypodium pinnatum*. Istotnym, choć w dalszej perspektywie czasowej, jest zagrożenie sukcesją naturalną, głównie ze strony siewek głogu jednoszyjkowego *Crataegus monogyna*, gruszy polnej *Pyrus pyraeaster*, tarniny *Prunus serotina*, szakłaku *Rhamnus catharticus* oraz krzewów jeżyny popielicy *Rubus caesius*.

Fot. 6. Osobnik ciemny, kontrastowo wybarwiony
Fot. 6. Dark specimen with contrastive tinting

Aby zachować we właściwym stanie ochrony tą jedyną w Polsce populację storczyka trójzębnego należy oba skupienia objąć ochroną, np. jako użytki ekologiczne. W ramach ochrony czynnej w obrębie obu muraw należy wprowadzić ekstensywny wypas, lub ewentualnie jesienne koszenie runi z bezwzględnym wygrabieniem i zwiezieniem biomasy z powierzchni muraw. Część zalesioną skupienia południowego należy doświetlić poprzez przerzedzenie drzewostanu sosnowego oraz podkrzesanie pozostałych osobników. Na obu stanowiskach należy także systematycznie zapobiegać sukcesji ze strony krzewów głogu, tarniny i gruszy.

LITERATURA

- BIERNACKI L., SZELĄG Z. 2001. ORCHIS TRIDENTATA. In: KAŻMIERCZAKOWA R., ZARZYCKI K. (Eds.). Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- CZUBIŃSKI Z. 1950. Zagadnienia geobotaniczne Pomorza. Bad. Fizj. nad Polską. Zach. 2.
- SZLACHETKO D., SKAKUJ M. 1996. Storczyki Polski. Wydawnictwo Sorus, Poznań.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 1992. Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce. In: ZARZYCKI K., WOJEWODA W., HEINRICH Z. (Eds.). Lista roślin zagrożonych w Polsce. PAN, Kraków.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. In: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (Eds.) Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. Pr. Zakł. Takson. Rośl. UAM 3.

Summary

The new population of *Orchis tridentata* was discovered on two termophilous grasslands near Chojna (ATPOL square AC 3), Zachodniopomorskie Province. The population composed of 56 individuals in two aggregations. The habitat is *Adonido-Brachypodietum pinnati* association developed on sandy, alkaline soil.

So far, this species has been considered extinct in Poland. The new site discovered near Chojna is the only population of *Orchis tridentata* in Poland. The main threats to new discovered population are low number of individuals and isolation. Additional threat is fertilizers from neighbouring fields. Both grasslands require appropriate protection, and grazing or hay-making to improve vegetation structure.

Adres autora:

Paweł Pluciński
ul. Kazimierza Wielkiego 8
74-505 Mieszkowice
email: pplucinski@o2.pl